Torontál vármegye vándorlási mozgalmáról.

Írta: SZENTIVÁNYI FERENCZ.

A néprétegeknek az ország határain belül való időközönként ismétlődő helyváltoztatása, s mivel ez az esetleg kedvezőtlen népsűrűségi viszonyoknak előnyösebbre fordulására, a munkaerőknek és a kereseti ágaknak a szükséglethez alkalmazkodó megfelelőbb elhelyezkedésére vezethet és új elemek beolvadása által felfrissül, mintegy megifjodik a régi törzslakosság« – helyes és üdvös, de – »éppen annyira káros a vándorlás, ha hullámai az ország határainál nem törnek meg, hanem a népáradat idegen államok felé hömpölyög.« (L. THIRKING GUSZTÁV: »A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság« czímű műve 6. old.) Nálunk a néprétegeknek ilyenszerű felcserélődése nincsen meg, de még az ország határain túl menők sem telepednek meg nagyobb számban egy és ugyanazon helyen, hanem »szétszóródnak a szélrózsa minden irányában.«

A kivándorlás, mint a nemzetközi költözési mozgalom egyik irányzata, igen súlyos csapás hazánkra nézve, s legszerencsétlenebb következménye az, hogy jelentékeny befolyást gyakorolván az államot alkotó nép összetételére, alapjában támadja meg hazánk politikai, gazdasági és erkölcsi erejét. Ezen nagy befolyásra való tekintettel, hazánk épp úgy, mint minden állam, intézményileg biztosította azon körülményeket, melyeknek fenforgása esetén, bár a szabad költözködés joga az egyéni szabadság egyik legelső alapfeltétele, a kivándorlást engedélyezi; megállapította a kivándorlás külön jogi fogalmát, amikor kimondotta: »kivándorlónak az tekintetik, a ki tartós kereset czéljából, bizonytalan időre, külföldre távozik.«

Az 1903: IV. s az 1909: II. t.-cz. czélja és indokolása szerint is, a kivándorlást sem eltiltani, sem akadályozni nem kívánja, bár kiköti, hogy »minden kivándorlónak abba az államba útlevéllel kell ellátva lennie, amelybe kivándorolni szándékozik.« Az új kivándorlási törvény, a múltban szerzett szomorú tapasztalatok után, számos és jelentékeny módosítást tartalmaz az előbbivel szemben, de, legalább az én nézetem szerint, nem fogja apasztani a kivándorlók számát. Önvédelmi szempontból pedig egyenesen káros azon intézkedése, hogy az állításkötelezettek 100–1000 koronáig terjedő biztosíték mellett, belügyministeri engedélylyel szintén kivándorolhatnak. Hogy ezen rendelkezésnek önvédelmi szempontból mily káros hatása lesz, annak jelei már is mutatkoznak a mi vármegyénkben, melyből már most is igen sokan mennek ki ily engedélylyel, amelylyel az állam önmaga teszi illusoriussá a katonaszökevények elleni eljárását.

Messzire menne a törvény egyes intézkedéseit egyenként bírálgatni, hiszen a törvényes intézkedések egész sorozata sem vet gátat a kivándorlásnak, ha azt a gazdasági és más egyéb, főképp társadalmi bajok orvoslása nélkül óhajtja tenni. Hiszen az államok még oly bölcs törvényhozási intézkedései mellett is a kivándorlóknak végtelen raja özönlik állandóan a tengerentúli országokba, nemcsak hazánkból, de a többi államokból is. A kellő boldogulást hazájukban meg nem találó kalandvágyók óriási tömegeit mind egy és ugyanazon gondolat, remény, vágy kergeti az újvilág felé, mely nem más, mint a vagyonszerzés soha meg nem szűnő vágya, mégpedig a gyors meggazdagulásra irányuló vágya.

Mi sem mutatja jobban e vágy elterjedését, mint a kivándorlók számának ijesztő mértékben való emelkedése, minek legelső következménye, hogy a munkások sorában hézag támad, mely mindig nagyobb és általánosabb lesz, s ennek folytán beáll a pangás úgy a mezőgazdasági, mint az ipari üzem terén. E mellett maga a társadalmi élet is szenved, »a családi tűzhely szentsége meg van fertőztetve, a hátrahagyott asszonyok körében az erkölcstelenség ragályos nyavalya módjára harapódzik el, s a midőn a házasságok és a születések száma folyton csökken, a törvénytelen gyermekek száma óriási módon emelkedik.« (L. i. m. 7. old.) S ha a kivándorlók

számának folytonos emelkedését látjuk, igazat kell adnunk MIKLÓS ÖDÖN-nek, ki a »Felvidéki Kivándorlási Congressus« megnyitó ülésén mondott elnöki megnyitó beszédében így szól: »... s a kezdő csábítás úgy hatott, mint a tóba vetett kis kavics, először csak kis körben vet hullámot, de azután végtelenekké lesznek a hullámgyűrűk és felbarázdolják a tó egész nyugodt felületét.« (L. a congressusról kiadott jelentés 21. old.)

Hogy a kivándorlók száma mily nagyarányú emelkedést mutat, mi sem igazolja jobban, mintha összehasonlítást teszünk az egyes években kivándoroltak számaránya között. Míg 1886-1890-ig 25.723, 1891-1895-ig 25.006, tehát tiz év alatt 50.729 egyén vándorolt ki, addig a következő öt év alatt, tehát 1896-1900-ig már 135.436 volt a kivándorlók száma. Mit szóljunk azonban a huszadik század szülte méretekhez, amikor 1901-1905-ig 550.950 ember, s 1906 -1908-ig 437.704 egyén vándorolt ki, s ez óriási számokban még nincs is benne valamennyi kikötő adata (franczia), s a nem tengerentúlra vándorlók tömege.

A kivándorlók ezen nagy száma mellett tekintettel kell még lennünk hazánk mezőgazdasági jellegére is, s így arra, hogy a kivándorlók túlnyomóan a mezőgazdasággal foglalkozó néposztály sorából kerülnek ki, mely néposztálynak pusztulását ugyan mi is nagyon megérezzük, de amely elem Amerika sokkal fejlettebb viszonyai mellett valósággal gyűlölt, vagy legalább is nagyon nem szívesen látott. De hogy is látnák szívesen, amikor a lehető legkezdetlegesebb igények mellett vállalva munkát, megrontják a benszülöttek kereseti viszonyait? Így azután nem szabad csodálkoznunk azon, hogy a »hungarian« név gyűlölt. Igaz ugyan, hogy ez elnevezés alatt leginkább a magyarországi tótokat értik, de mégis csak magyar honpolgár az, akit gúnyolnak. S annál sajnálatosabb ez, ha még hozzávesszük azt is, »hogy az Amerikába kivándorlóit magyarok nagy része teljesen megtagadja, hogy Magyarországból származott, mert meg van vetve, miután ő a Hongrie vagy Hungarik, azaz a csúfnevüek közé tartozik.« (L. BALÁS ÁRPÁD beszédét a Felv. Kir. Congr. jelentése 231. old.)

Hosszasan időzhetnék még a hazai kivándorlás themá-

jánál, kitűzött czélomnak megfelelően azonban áttérek a torontálmegyei kivándorlási mozgalom ismertetésére, mert nézetem szerint kisebb körzetek viszonyainak megismerése sokkal könnyebb, czélirányosabb is a kivándorlások okainak és okozatainak feltüntetésére. Első sorban fogunk foglalkozni a kivándorlási statisztika megállapításával s a kivándorlás okozta népveszteséggel, melynek ismertetése után át fogunk térni a kivándorlás nagyságának és a főbb irányoknak a bemutatására. Ezeknek ismerete vezet bennünket a kivándorlás topographikus eloszlásának felismeréséhez, s elősegíti a kivándorlók demographiájának feltüntetését. Ezeknek tárgyalása után foglalkozni kívánok még a honossági kötelékből való elbocsáttatásukat kértekkel, mint végleges kivándorlókkal, s a visszavándorlással. Ki fogok térni a bevándorlási mozgalomra és a honosításokra és végezetül a kivándorlás visszahatásairól s annak a helyhez mért orvosolhatásáról kívánok értekezni.

A kivándorlás statisztikája a statisztika legkezdetlegesebb ágazatába tartozik, mivel maga a kivándorlás is, különösen hazánkban, még nem oly régi keletű. 1899-ig, amikor az Országos központi statisztikai hivatal tervezetéhez mérten a belügyminister úr a kivándorlás adatainak pontos feljegyzését elrendelte, nálunk a kivándorlásról feljegyzés igen kevés volt. A legtöbb adatot, melyet ezen időből bírunk, a külállamok kikötőinél vezetett nyilvántartásokból szereztük meg, kivéve egyes törvényhatóságokra vonatkozó adatokat, melyekben a kivándorlás már régebben ütvén fel fejét, önmaguk jöttek arra a gondolatra a törvényhatóságok, hogy erre vonatkozólag adatokat gyűjtsenek.

A kivándorlás statisztikájának megállapítására több módozat van, amelyekkel már csak azért is meg kell ismerkednünk, hogy feladatunknak minél jobban megfelelhessünk. Az első mód a ki és bevándorlás számának megállapítására a népszámlálások eredményének összevetése. Ez természetesen csak az egész országra alkalmazható, mivel az egyes megyéken belül a belső vándorlás miatt ez nem tűnik ki. Ismerve a természetes szaporodást, a két évtized népszámlálási adatainak egymásból való kivonása adja meg a vándorlási mozgalom legjobb eredményét. Figyelemmel kell lenni azonban az úgynevezett átvándorlásra vagy ismétlődő vándorlásra is,

különösen az oly törvényhatóságoknál, mint a minő a mienk is, mely a határon fekszik. Hogy erre példát mutathassak, álljon itt a következő: Magyarország lakossága az 1904. év végével, a természetes szaporodás folytán, az 1900 ik évi népszámlálás adatával szemben 20.180.733-ra száll le, vagyis Magyarország tényleges népessége 66.770 lélekkel kevesebb, mint a kivándorlás nélkül lenne.

Mások az állami kötelékből való elbocsátások számából s a kiadott útlevelek számából is vonnak következtetést a kivándorlás méreteire; e két mód azonban teljesen hasznavehetetlen. Az előbbi azért, mivel a kivándorlók legnagyobb része nem kéri az elbocsátást, de nem is tudja, hogy egyáltalában kérheti, az utóbbi pedig azért, mivel igen sokan vannak, akik a maguk s hozzátartozói részére megváltják az útlevelet és még sem mennek ki s viszont elég számmal vannak olyanok is, kik útlevél nélkül távoznak. Mindkettőt illustrálni kívánom. Az államkötelékből való elbocsáttatásukat 1907-ben 3138-an kérték, útlevelet ugyanezen évben 287.068-at adtak ki s a tényleges kivándorlás 164.310 főnyi volt. Az előbbivel az összehasonlítás nem is szükséges, de az útlevéllel birok számánál is a kivándorlók száma 122.758-al kevesebb volt.

Hasonlóképp nem czélirányos az illetőség és születési hely nyomán való kutatás sem, mivel az már természeténél fogva olyan, hogy csak átmeneti jellegű mozgalmat tüntethet fel, állandó jellegűt azonban nem. A honosság vizsgálata még czélravezetőbb, de ennek meg az a hátránya van, hogy a népszámlálás alkalmával vétetvén fel, a vándormozgalom teltes nagyságát sohasem adhatja.

Mindezen módozatoknak együttes használata és figyelembe vétele, bár óriási munkával jár, a lehető legteljesebb képet nyújtja, de mivel a bejelentési kényszer hiányzik, még mindig nem teljesen hű. Mégis, ha ezen adatokat mind összevetjük s hozzá még az 1899. évi belügyministeri rendelet alapján felvett statisztikai lapok adataira is figyelemmel vagyunk, akkor azután a lehető legmegközelítőbb képet fogjuk nyerni valamely körzet vándormozgalmára nézve. Ujabban a községi elöljáróságoktól beküldött lapokat, az illető községbeliektől váltott útlevelekkel névszerint is összevetik, aminek az adatok pontosságára nézve mindenesetre meglesz az üdvös eredménye.

A vándormozgalom adatai számszerűleg csupán az 1880-ik évtől kezdve állapíthatók meg pontosan. Ezen adatokat vizsgálva, azt látjuk, hogy a mozgalom adatai, a városoktól eltekintve, mind negatívek. Vagyis a megyei törvényhatóságok népessége az elvándorlás következtében legnagyobb részében apad s csupán a városoknál mutatkozik bevándorlás. Ez alatt természetesen nem szabad azt értenünk, hogy a \'ármegyék lakossága egyik évtizedről a másikra fogyik, hanem azt, hogy nem oly nagymérvű a lakosság számának emelkedése, mint az, a természetes szaporulat következtében, elvándorlás nélkül lenne.

Vegyük csak Torontál vármegyét, mely az 1881-1890-ig terjedő idő alatt 18.707 egyént veszített, ami az akkori népesség 3.67%-ának felel meg. Igaz, hogy ezen elvándorlók egy része a szomszédos Szlavóniában telepedett le, mégis mintegy 5.000 lélek elveszett az államra nézve. Hát még milyen az 1891–1900-ig terjedő időszak vándormozgalma? Ha az előbbi adat már gondolkozóba ejthetett bennünket, úgy ez utóbbi egyenesen elszomorító, mert míg az előbb csak 18.707 egyénről volt szó, addig most már 30.644 egyénnel kell számot vetnünk, kikből már jóval több veszett el az államra nézve, mivel a Bács-Bodrog vármegyebeli 38.772 kivándorlót is hozzávéve, tehát 69.416 egyénből csak 37.000 egyént találtak meg a sziavon megyékben. (L. ezen adatokra vonatkozólag THIRRING i. m. 36. és 39. old.) Vagyis a két évtized alatt vármegyénk összes vesztesége 49.371 egyén volt, ami már 9.07%-nak felel meg.

Hogy már most ezzel szemben mily kisarányú a bevándorlási mozgalom, arra nézve legyen szabad a következőiket mondanom. Legelső sorban is jelzem ennek megállapíthatása végett követett eljárásomat. Először kiszámítottam, hogy mennyi volt 1890 és 1900 között a tényleges szaporulat, ezt azután hozzáadtam az 1890 évbeli népszámlálás adataihoz, az így nyert összegből levontam a kivándorlási hányadot, s az így nyert számnak az 1900-as népszámlálás adatával való összehasonlítása, ha nem is feltétlenül megbízható, de mindenesetre reális képet nyújt a bevándorlásra vonatkozólag. Nézzük mármost ezt számbelileg. Volt Torontálban 1890-ben Pancsova nélkül 571.677 lakos; a természetes szaporodás 1890 és 1900

között kitett 48.888 lelket, vagyis kellene lenni 1900-ban 620.565 lakosnak, de mint fentebb láttuk, volt 30.664 kivándorló, tehát marad 589.901, tényleg azonban van 590.318, vagyis az 1890-1900. évek közötti időben volt 417 bevándorló. Amint tehát láthatjuk, a bevándorlás aránytalanul kisebb a kivándorlási mozgalomnál. De meg bajos is azt pontosan megállapítani, mivel időközben elhalhatott, vagy elvándorolhatott az idegen születésűek egy része, kiknek helyébe újaknak kellett jönniök, de ezt már kiszámítani igen nehéz, de meg annyira complicálná is számadataimat, hogy abban azután a reális adatokat az irreális adatoktól már igen nehéz volna megkülönböztetni.

Az előbbiekben vármegyénk vándorlási mozgalmát csupán K00-ig bezárólag ismertettük. Igyekezzünk már most a jelenlegi állapotnak megfelelő adatokhoz jutni. A belső vándormozgalomról hiányzanak adataim s így csupán a külföldi be- és kivándorlás ismertetését adhatom. E szerint kivándorolt törvényhatóságunk területéről 1901-ben 539; 1902-ben 1.117; 1903-ban 2.830; 1904-ben 3.988; 1905-ben 7.456; 1906-ban 11.498; 1907-ben 18.138; 1908-ban 2.182, s 1909-ben augusztus végéig 3.765 egyén; ezzel szemben bevándorolt megyénkbe a külfüldről 1901-ben 22; 1902-ben 13; 1903-ban 27; 1904-ben 35; 1905-ben 83; 1906-ban 127; 1907-ben 65; 1908-ban augusztus hó végéig 56 egyén; visszavándorolt 1901-ben 148; 1902-ben 236; 1903-ban 484; 1904-ben 496; 1905-ben 632; 1906-ban 1.576; 1907-ben 3.044; 1908-ban 4.359 s 1909-ben augusztus hó végéig 1.060 egyén. A természetes szaporodás volt 1907-től 1909. év augusztus havának végéig 42.609; vagyis a ki- és bevándorlás, valamint a visszavándorlás figyelembevételével van törvényhatóságunknak az emiitett időben 609.138 lakosa, vagyis 23.779-czel kevesebb, mint a természetes szaporodás révén kellene lennie.

Összevetve már most fenti adatainkat, mint végeredményt megállapíthatjuk, hogy törvényhatóságunk 1881 – 1909. évaugusztus végéig terjedő közel huszonkilencz esztendő alatt összesen 73.150 embert veszített el, ami a mai lakosság 12%-ának felel meg.

Ismervén a kivándorlás nagyságát, most már áttérhetünk a vándorlási irányok ismertetésére. A torontáli kivándorlás,

irányait tekintve, megegyezik az ország legtöbb törvényhatósága kivándorlási irányával, csupán fekvésénél fogva járul hozzá még a Horvát-Szlavonország, Bosznia és Szerbia s ezzel kapcsolatban a többi Balkán-állam felé irányuló mozgalom.

Torontálban nevelkedve s közel egy évtizede a törvényhatóság szolgálatában állván, alkalmam nyílott a kivándorlás-, sal annak erősebb hullámverésekor azonnal megismerkedni s azóta is szaporítva megfigyeléseim, komolyabban foglalkozni vele. Itt nyílott alkalmam körzetünk gazdasági, társadalmi és erkölcsi körülményeinek megismerésére s ennek révén felismerni azon okokat és czélokat, melyek kivándorlóinkat szülőházájuk elhagyására késztetik.

Mint legrégibb és az Amerika felé irányuló mozgalom keletkezéséig legszámbaveendőbb vándormozgalom, a Horvát-Szlavonország felé irányuló jelentkezik. A történelmi jog szerint ugyan ezen vándormozgalmat nem szabadna kivándorlásnak tekinenünk, de sajnos, a minduntalan felmerülő ellentétek az anyaország és a »társországok« között arra engednek következtetni, hogy itt nemcsak közönséges belső vándorlásról van szó, hanem e mozgalom még kedvezőtlenebbnek tűnik fel előttem, mint az Amerika felé irányuló. Az amerikai kivándorló legnagyobb részénél megvan a remény arra, hogy azok idővel visszajönnek, de ezeknél erre nincsen remény. Nincs pedig azért, mivel a gazdasági viszonyok jelenleg is olyanok még Szlavóniában (a mozgalom főképp ide irányul), amelyek »lehetségessé teszik még az eladósodott népességnek is, hogy eladva fekvőségeit, nemcsak letisztázhassa adósságait, hanem Szlavóniába költözködve, ugyanannyi földei vásárolhasson, amennyivel otthon birt«. L. THIRRING: m. 47. old.) Úgy az 1890-es, mint az 1900-ik évbeli népszámlálás arról tesz tanúságot, hogy több ezer főre rúg azon torontáliak száma, akik Horvát-Szlavonországban vélték feltalálni azon boldogságot, melyet szülőfalujok nem nyújthatott nekik. Különösen Szerem vármegyében találhatók nagy számban torontáliak, de előfordulnak Pozsega, Verőcze és a többi megyékben is. Eleinte a kivándorlás csak a mezőgazdasági cselédek és napszámosok osztályából került ki, de az idők folyamán már a kisgazdák és önálló iparosok is nagy számban keresték fel a szlavon és horvát megyéket.

S ha a gazdasági viszonyok a nyolczvanas és kilenczvenes években már annyira eltértek a miénktől, hogy több, mint háromezer egyén (3.081) keresett odaát boldogulást, úgy ma *még* csak emelkedőben lehet e szám, mivel ma még aránytalanabb az ingatlanok árának különbözete Torontálban és odaát. Csak példaképp hozom fel, hogy egy lajosfalvai egyszerű tót kisbirtokos, névleg Deák, az Amerikában szerzett 2.000 koronájához hozzátéve az itteni 8 holdjának 9.600 koronányi vételárát, odaát Szerémmegyében 14 hold földet s egy 400 négyszögöl beltelekkkel bíró házikót vett s még maradt 600 koronája, a min gazdasági eszközöket vásárolhatott. De nemcsak a volt határőrvidék lakói, bár túlnyomólag ezek sorából kerül ki a szlavóniai kivándorlók száma, hanem a központi járás katalinfalvai, erneszthazai és lázárföldi németjei is nagy számban mennek át Szlavóniába, különösen mióta a Schaum - burg-Lippe-féle uradalmat megvett consortium nagyobb méretekben kezdette meg a parczellázásokat.

A Horvát-Szlavonország felé irányuló mozgalom természetszerűen átcsapott Bosznia-Herczegovina területére is. Sajnos, hogy ezen occupait, illetve most már annectált tartományok felé nem irányul nagyobb mozgalom. Pedig, ha a történelmi jogok nem fognak sérelmet szenvedni s Bosznia-Herczegovina, mely amúgy is magyar vérrel lett megszerezve, Magyarországhoz lesz kapcsolva, akkor nagyon is kívánatos lenne, úgy nemzeti, mint közgazdasági szempontból is, hogy ott erős magyar telepek alakulnának, melyek magasabb műveltségük s gazdaságilag előrehaladottabb voltuknál fogva alkalmasak lennének arra, hogy ezen területen, a politikai és gazdasági téren való dominálásukkal, azt igényeikhez mérten befolyásolhatnák. Nem lenne szabad átengednünk e teret a horvátországi lakosságnak, mely, mint azt az ottani 1895. évi népszámlálás is igazolja, ott majdnem négyszer oly nagy számban van képviselve, mint a magyarországbeli lakosság, hanem Budapest székesfőváros példáján okulva, keresnünk kell a többszöri érintkezést e népekkel, melyek már egyéni hajlamuknál fogva is rokonszenveznek a magyar elemmel.

A mi törvényhatóságunk aránylag véve még elég szép számmal van képviselve, amennyiben a 9.604 magyar honos közül 1.226 volt torontálmegyei illetőségű, vagyis 12.7% igen

sajnálom, hogy közelebbi adatok hiányában nem tudom megállapítani azt, hogy e számban mennyire van képviselve az ipari és kereskedelmi néposztály, de az én nézetem szerint e szám nem lehet magas, mivel a boszniai kivándorlók, az ottani nyelvi viszonyoknál fogva, túlnyomóan az itteni szerb anyanyelvű népelemből kerülnek ki, amely néposztály pedig, legalább Torontálban, túlnyomóan mezőgazdasággal foglalkozik.

A Balkán-államok felé irányuló mozgalomban leginkább Szerbia és Románia van érdekelve, Bulgária vagy más állam már csak elvétve. A Szerbia felé irányuló az erősebb a mi megyénkben. Túlnyomóan szerb anyanyelvű honfitársaink sorából származik, bár a más anyanyelvűek is elég szép számmal vannak képviselve. Számbelileg megállapítani azt, hogy a mi megyénkből hányan vannak odaát, az nagyon bajos dolog. Szerbjeink közül nagyon sokat a rokoni kötelékek fűzik Szerbiában lakó hitsorsosaikhoz, másrészt igen sok katonaszökevényünk keresi menedékhelyét odaát, ahol úgy nyelvének, mint vallásának azonossága révén, feltűnés nélkül vegyülhet a többi ember közé.

Hogy mily nagyarányú a Szerbia felé eső mozgalom, annak jellemzésére felhozom, hogy a szerb fővárosnak, Belgrádnak 1805-ben 13.212 magyar honos lakója volt, ami a lakosság 23.3%-ának felelt meg. De jellemző lehet az is, hogy például a pancsovai határállomáson is a folyó év augusztus havában egyedül 2.664 magyar honos ment át, s 2.681 magyar honos jött vissza. Sajnos, hogy sem a mi, sem a szerb statisztika nem ad világos képet arra nézve, hogy mely megyéből hányan tartózkodnak Szerbia területén, s így pusztán arra vagyunk utalva, hogy a magyar honosok közül 28,70(5 lakik odaát, s ezek közül 2.020 magyar, 3.000 német, 1.000 román, 740 horvát, 109 tót s a többi szerb. Minthogy pedig a szerbek közül csak 1.800 horvát-szlavón illetőségű, így a 20.000-nyi szerb azon három megye területéről való, ahol a szerbek tömegesen élnek, t. i. Ternes, Torontál és Bács-Bodrogh vármegyék főképp azonban a két utóbbi területéről.

A Szerbia felé irányuló vándormozgalomban nagy számmal vannak képviselve a női nemhez tartozók, akik ott férjhez menvén, elvesztik magyar honosságukat. Erre mutat az, hogy pl. az 1805-ben Szerbia területén talált magyarországi

születésű 15.659 nő közül csak (5.097 volt magyar honos, míg a 13,137 férfi közül 6.167. (L. THIRRING i. m. 289-290. old.) A honosságnak ily nagymérvű elcserélődése annak tulajdonítandó, hogy mint fentebb láttuk, a vándormozgalom túlnyomóan szerb anyanyelvű lakosságunk sorából kerül ki, s épp azért sem magyarországi nemzeti jellegét nem tudja megóvni, sem valami különösebb szellemi vagy gazdasági positiót nem tud elérni, aminek az a következménye, hogy lassan-lassan áthonosulnak. A szerbiai kivándorlók túlnyomóan a mezőgazdasági üzemmel foglalkozók osztályába tartoznak, s csak igen csekély részük az ipari és kereskedelmi elem, míg az értelmiségi osztályhoz tartozók egészen elenyésző kis számmal vannak képviselve. A női kivándorlók túlnyomóan a háztartásbeliekhez tartoznak, s mint cselédek igen keresettek. Kár, hogy kellő védelemben nem részesülhetvén, erkölcsi romlásnak vannak kitéve.

Mint szintén nagyobb arányú mozgalomról kell megemlékeznünk azon kivándorlási mozgalomról is, mely Románia felé irányul. Bár a Romániába irányuló kivándorlás főképp szerencsétlen székelyeink számát apasztja, kivált az utóbbi időben nem csekély a mi megyénkből eredő mozgalom is. így 1899-ben 192; 1900-1902-ig 118; 1903- 1905-ig 104; 1906-1908-ig 244; s 1909 augusztus végéig 58-an vándoroltak ki Romániába. E kivándorlók túlnyomóan az oláhajkú lakosság körébe tartoznak és mezőgazdasággal foglalkoznak.

A többi Balkán-államba irányuló mozgalom nagyon csekély; a statisztikai évkönyvek is csak a Románia felé irányuló mozgalmat tüntetik fel, a többit pedig együttesen, s így erre, külön törvényhatósági feljegyzések hiányában, körülményesebben nem terjeszkedem ki.

Az Európában maradó kivándorlóink a már említett államokon kivül főleg még Németország és Ausztria felé veszik irányukat. Mindkettő kereset czéljából történik, s csak bizonyos időre szól, s épp ezért itt nem is a szoros értelemben vett kivándorlásról van szó, hanem azt inkább időszakonként megismétlődő s munkaszerzés czéljából történő munkásmozgalomnak nevezhetjük. Ami a sajátságos e mozgalomnál, az az, hogy nem is annyira a szegény néposztály teszi meg ezen utat, hanem inkább a jobb sorsban levő sváb és német

anyanyelvű népelem, mely a német Schulverein csábításainak engedve, mezőgazdasági munkák végzésére megy át a német birodalomba s főképp Bajorországba, Württembergbe, bár a rajnai tartományokig is elvetődnek. Iparosaink közül is sokan vannak, akik átmennek, de ezek legnagyobbrészt visszajönnek s itthon értékesítik az ott szerzett tapasztalataikat, Ami már most az Ausztriába irányuló mozgalmat illeti, az ma már nagyon kisjellegű törvényhatóságunk területén. A kilenczvenes években sokkal nagyobb arányú volt, különösen iparosaink mentek át. Főképp a német anyanyelvű borbélyok, akik még ma is különös előszeretettel keresik fel az osztrák császárvárost.

Annak bizonyítására, hogy a Németországba irányuló vándormozgalom időszakonként ismétlődő s nem visel magán oly állandó jelleget, mint akár a romániai vagy szerbiai, legyen szabad a következőt felhozni:

1905-ben	kivándorolt	135,	visszajött	44,	vagyis a	kivándorlók	32·6%-a
1906-ban	»	65,	»	23,	»	»	35·3 »
1907-ben	»	70,	»	49,	»	»	70·0 »
s a 3 évi átlagban	»	270,	»	121,	»	»	44·8 »

Ezzel azután áttérhetünk a jelenlegi vándormozgalom főirányára, az Amerika felé irányuló kivándorlás ismertetésére, mely nagyobb arányokat az 1903-ik évben vett fel. Ugyanis 1899-1902-ig összesen 1.776-an; 1908-ban 1.924; 1904-ben 3.453; 1905-ben 0.715; 1900-ban 10.071; 1907-ben 17.558; 1908-ban 1904; és 1909. évi augusztus hó végéig 4.11G egyén vándorolt ki Torontálból Amerikába.

Amint ezen adatokból láthatjuk, a kivándorlás valamennyi irányzata közül ma egy sem olyan erős, mint az Amerika felé irányuló vándormozgalom. Az Amerika felé irányuló mozgalom természetesen túlnyomó részében az Egyesült-Államokba törekszik, s csak igen gyér azok száma, akik más tengerentúli államokba igyekeznek. Az Amerika felé irányuló mozgalom nálunk még nem olyan régi keletű. A nyolczvanas évek vége felé kezdett jelentkezni itt-ott néhány ember, akik az előbb jelzett irányok, mellőzésével meg merték kísérelni a torontáli ember előtt addig még hallatlan dolgot, hogy átmenjenek a tengeren, illetve a »nagy vizen.« Az első kivándorlók jómódban levő német polgárok voltak, kik vagyonuk szaporítása

végett keresték fel az Egyesült-Államokat. Velük mentek iparosok is, kik – azelőtt Torontálban igen gyakran előforduló eset – Németországban kiváló munkaerők lettek s itthon a kezdetleges gazdasági viszonyok között tudásuknak megfelelő keresetre nem tehettek szert. Később azután már nagy számban mentek át mezőgazdasági munkások és zsellérek is, továbbá kisiparosok és kisgazdák.

A kivándorlásnak tehát – legalább a mi kivándorlóink jórészénél – nem a keresethiány az oka, hanem és főképp a vagyonszerzés vágya. A Gyáriparosok Országos Szövetségétől tartott kivándorlási enquêten, a legtöbb felszólalás hangoztatta ezt, természetesen más-más szempontból, aszerint, amint gyáros, iparos, vagy mezőgazdasági üzemmel foglalkozó volt az illető. Mindegyik hangoztatta azt, hogy jelenleg munkáshiány van nálunk s így az amerikai kivándorlás nem a keresethiány miatt lett oly nagymérvű, mint amilyen. S ha ezt megfigyeljük – bár a kivándorlás alapját gazdasági bajok képezik – mégis csak igazat kell adnunk BERNÁTH ISTVÁNNAK, ki a gazdasági okok mellett erkölcsi okokat is hoz fel, mint olyanokat, amelyek nálunk a kivándorlást okozzák. »Ha Magyarországon az erkölcsi érzés: a nemzethez, a hazához való ragaszkodás nem apadt volna meg oly mértékben, mint tényleg megapadt, akkor egészen bizonyos t. uraim, hogy sokkal kevesebben vándorolnának ki«. (L. a Gy. 0. Sz. kiv. enquetejéről kiadott jelentés 53. old.)

A vándormozgalom kezdetén, különösen az 1903-1905-ös években igen sok kisgazda vándorolt ki, hogy az akkor még olcsón, de hitelre vásárolt néhány hold földjét, kifizethesse. Az ittebei, párdányi, katalinfalvai kisgazdák, kik a Duschmitzéktól, illetve Harnoncourt gróftól parczellázott földekből hitelre vásároltak, nagy részükben amerikai pénzen fizették ki c földeket. S egészen bizonyos, hogy ha a Harnoncourt gróftól most újabban tervezett parcellázás kezdetét veszi, a kivándorlás még nagyobb mérvben fog fellépni a központi járásban.

Voltak és vannak azonban olyan kisgazdáink is, akik itthon levő birtokukat eladva, odaát vásárolnak földeket, különösen Canadában és Texasban. Ezeknek java része olyan, hogy már aligha fognak visszajönni. Hiszen déli svábjaink Canadában »Zichydorf« elnevezéssel már egy egész telepes

községet alkottak, hogy jönnének ezek vissza? Ugyanígy nem számíthatunk azok visszajövetelére, akik Mexico, Brasilia és Argentínában keresték jobb boldogulásuk lehetőségét. Ezek jó részéről még hír is igen kevés jut haza, hacsak nem elpusztulásuk híre, amikor a consulatus valamely járásbíróságot, a hagyatéki eljárás megindíthatása végett értesíti.

Kivándorlóink legnagyobb részét tehát a vagyonszerzés vágya készteti a kivándorlásra. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy kisgazdáink nem a mezőgazdasági munkát keresik, hanem Pittsburg gyáraiban s Illinois kőszénbányáiban kapnak és keresnek munkát épp úgy, mint iparosaink is. 'Több kőművest ismerek, kik az itteni kőműveskizárás alkalmával kivándorolván, belőlük egész jó bányász lett odakünn; egy mészáros vashámorban van alkalmazva; egy borbélyom ma valamelyik chicagói szobrászműhelyben gipszet önt; s még több más ily adatot tudnék felsorolni azok közül, miket én magam ismerek. Hát még milyen képet kapnánk akkor, ha az itthon űzött foglalkozás s a jelenleg ottani kenyérkeresereti módról szerkeszthetnénk valamiféle kimutatást? Azt, hiszem a hatás igen tragicomikus lenne.

Mint a kivándorlók demographiájánál látni fogjuk, kivándorlóink között nagyon sok a nő is, kik odakünn mint házi cselédek kapnak néha hallatlan béreket. Ennek eredménye azután az, hogy míg azelőtt Torontálban elég olcsó, jó és szorgalmas cselédeket lehetett kapni, addig ma általános cseléd-hiány van s a mi cseléd van is, az legnagyobb részében nem megfelelő. De ez nem a socialistáktól »derestörvénynek« nevezett cselédtörvénynek, hanem egész másnak tulajdonítandó. Mindjárt látni fogjuk, minek. Az én cselédem, ki nálam 8 koronával kezdte s másfél év alatt 14 koronával befejezte szolgálatát, a feleségem mellett elsajátított főzési tudományával átment Amerikába. Ott ma 15 dollár bért kap. Vele van két férfitestvére is s ők hárman már több száz koronát küldtek haza szüleiknek, kik e pénzen kis házikót s földel vettek. De nemcsak vele van ez így. Szakácsnőink különös előszeretettel kerestetnek, mert a magyar konyha előnyeit még az igénytelen amerikai is meg tudja becsülni.

Már nem ilyen jó helyzetük van a cselédmunkára hasznavehetetlen női elemeknek, melyeknek egyik része ismerős

falujabelivel közös háztartásba megy, legnagyobb része azonban a nagy gyártelepek munkásai között erkölcsileg teljesen elzüllik. Adataink, ezek számára nézve hiányzanak ugyan, de azért nagyon ismerősek az Amerikában megfordult honfitársaink révén, kik azt állítják, hogy nemcsak az Egyesült-Államok, de még Délamerika is el van árasztva magyar prostituált nőkkel. (L. VÍZAKNAI beszédét. Gy. O. Sz. kiv. enquête jelent. 230. old.) Hogy e tekintetben a torontáli nők mennyire ludasok, azt megállapítani nincs módomban.

Olyan okok, melyek a Kelvidéken, Dunántúl vagy Erdélyben vannak, nálunk nem késztetik kivándorlásra az embereket. Nem is legszegényebbjeink mennek ki, hanem olyanok, kik itthon is meg tudtak élni s kiket általánosságban véve nem is a kenyérkereset, hanem a meggazdagodás vágya késztetett a kivándorlásra. A kivándorlók nagy részben németek, pedig ezen elem Torontálban a legjobb megélhetési viszonyok között van, s bátran merem állítani, hogy nyomorról, a szó igaz értelmében, a mi német községeinkben beszélni nem lehet. A legszegényebb elem minálunk az oláh, amely a népesedési arányszámához mérten vesz részt a kivándorlásban is, bár vágyai inkább Románia, mint Amerika felé vonzzák, mégis nem egy került el már Argentina rengetegjei közé is. A többi népelem, a magyar, tót, horvát, szerb, szintén népesedésünknek megfelelően megy ki, de még legkevésbbé a szerb, mely nép a »jobb otthon« elvénél, szülőhelyéhez való szívós ragaszkodásánál s igényei végtelen szerény voltánál fogva igazán csak a kényszernek engedve vesz részt e mozgalomban.

Bár a németség vándorol ki nálunk legnagyobb számban Amerika felé, mégis oly ember előtt, ki e népet ismeri, szinte hihetetlennek hangzik az, mit THIRRING, ki pedig hazánkban a kivándorlás kérdésének egyik legalaposabb mívelője, a torontáli németségről mond: »A községek földesgazdái, kik régebben igen λ-agyonosak voltak, ma kénytelenek – mint napszámosok – Amerikába menni, mert a rémséges községi és megyei pótadó tönkre teszi őket; a kivándorlók nagyobbára svábok, kik útlevél nélkül, csak munkakönyvvel indulnak útnak egy kötélverőmester vezetése mellett, aki 30 koronát kap minden kivándorlótól. Akkor, amikor THIRRING műve megjelent, Torontálban még alig volt kivándorlás, s akik

voltak, németek voltak. Márpedig a mi németjeink hazánk egyik legmagasabb értelmiségi népfaját képezik, akikről közmondásos, hogy a törvénynyel kezükben mennek be jegyzőjükhöz s paragraphias nélkül mit sem engednek tenni; bajos ezekről elhinni azt, hogy 30 koronát fizessenek valakinek, hozzá még egy kötélverőnek, aki őket vezesse? Igaz, hogy megyei pótadónk külön törvényhozási intézkedésen alapszik, de ezzel szemben legyen szabad azt is megemlítenem, hogy nálunk állami közutak alig vannak, míg a törvényhatósági közutak az államinak majdnem hatszorosát, a községiek pedig több, mint tíszeresét teszik; azután meg a helyi érdekű vasutak is a vármegye közbenjöttével lettek megcsinálva, ezek hossza pedig 738 km. s a törvény szavai is igazolják, hogy főképp ezen vasutaink miatt kellett a pótadót felemelni. Ami viszont a községi pótadókat illeti, igaz, hogy azok nálunk elég magasak, de mégsem oly túlságosak, hogy azok miatt kellene valakinek elszegényednie, vagy pedig kivándorolnia. De meg »A kivándorló-osztály általában nem az adók és terhek súlyos volta miatt vándorol ki, hanem (azért, mert azt tudja, azt reméli, hogy azokban az országokban, ahová kivándorol, munkáját jobban értékesítheti«. L. GERSTER BÉLA beszédét a Gy. O. Sz. kiv. enquête jel. 98. old.)

(Folytatása következik.)